

Din ve İnsan Dergisi

Journal of Religion and Human - مجلة الدين والإنسان

ISSN: 2980-1117

Cilt: 4
Volume / المجلد: ٤

Sayı: 7
Issue / العدد: ٧

1. Haziran 2024
June / حزيران 2024

İsa Ahıska
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Kelam Bölümü
Yüksek Lisans Öğrencisi
İsaahıska19@gmail.com
 0009-0009-0817-9168

Sadık Tanrıkulu. İlâhî Sıfatlar. Ankara: Fecr Yayınları, 2022, ss. 160.

Sadiq Tanrıkulu. Divine Attributes. Ankara: Fajr Publications, 2022, pp.160.

Atıf: Ahıska, İ. (2024). Sadık Tanrıkulu. İlâhî Sıfatlar: Ankara: Fecr Yayınları, 2022, ss. 160. *Din ve İnsan Dergisi*, 4 (7), 189-194.

Makale Türü / Article Information: Kitap İncelemesi / Book Review

Yükleme Tarihi / Received Date: 4 Şubat 2024
Kabul Tarihi / Accepted Date: 13 Mayıs 2024
Yayımlanma Tarihi / Published Date: Haziran 2024
İlk-Son Sayfa / First-Last Page: 189-194

İntihal

Plagiarism / انتحال

Bu makale intihal programında taranmıştır.
This article was checked in the plagiarism program.
تم مسح هذه المقالة في برنامج الانتحال

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlamış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Research and Publication Ethics were complied with in the published articles; International standards published by COPE (Committee on Publication Ethics) for Editors and Authors have been taken into account.

Sadık Tanrıkulu. İlâhî Sıfatlar: Ankara: Fecr Yayınları, 2022, ss. 160.

İlâhî hüviyeti itibariyle Allah, İslam dininin temel unsurudur. Allah, Kur'an'da kendisini tanıtan pek çok niteliğinden bahsetmiştir. Ona ait bu nitelikler, "ilâhî sıfatlar" ya da "ilâhî isimler" olarak adlandırılmıştır. İlâhî sıfatlar, kelâm ilminin en önemli konularından birisidir. Kur'an-ı Kerim'de, İslâm akâidini oluşturan ayetlerin birçoğu Allah'ın sıfatları ile ilgilidir. İbn-i Şüreyh'e¹ (ö. 476/1084) göre, Kitâbın üçte birini ilâhî sıfatlar oluşturur (s. 7). Kur'an'da yer alan ve Allah'ın kendi özellikleri olarak zikrettiği bazı sıfatlar ise, lafzen, yaratılmışlara ait birtakım özellikleri ifade ederler. Bu türden sıfatlara ise "haberî sıfatlar" denilmiştir. Yed, istivâ, vech, kurb, sâk gibi lafızlar bu kapsamdadır. Gerek Allah'ın zâtının, gerekse O'nun bu sıfatlarının keyfiyetini anlayabilme gayreti, sonrasında birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. İlk örneklerine hicrî I. asrın sonlarında rastlanan bu tartışmalar, başka konulara ait ihtilâflarla birlikte, birçok mezhebin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

Sadık Tanrıkulu bu eserinde, Mu'tezile ekolünün önde gelen isimlerinden biri olan Kâdî Abdülcebbâr'ın (ö. 415/1025) haberî sıfatlar anlayışını ele almıştır. Bunun yanı sıra, kıyaslamaya imkân tanınabilmesi ve konunun kelâm tarihindeki seyrinin daha iyi gözlemlenebilmesi maksadıyla Ehl-i sünnet kelâmcılarının da görüşlerine yer vermiştir.

Kitap, giriş, iki ana bölüm ve sonuç şeklinde tasarlanmıştır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, kapsamı, önemi, metodu ve yararlanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Kitabın iki ana bölümünde, Mu'tezile kelâmcıları ile Kâdî Abdülcebbâr'ın haberî sıfatlar konusundaki düşünceleri etraflıca anlatılmıştır. Sonuç kısmında ise, konu kısaca özetlenmiş ve eser nihayete erdirilmiştir.

Kâdî Abdülcebbâr'ın haberî sıfatlar anlayışının ortaya konulduğu bu eserde, tanımlayıcı (descriptive) bir metot kullanılmıştır. Buna göre haberî sıfatlar; betimleme, tanımlama ve sınıflandırma yöntemlerinin kullanılmasıyla okuyucunun teveccühüne sunulmuştur. Yazar, eserini meydana getirirken temel kaynaklara müracaat etmiştir. Özellikle, Kâdî Abdülcebbâr'ın haberî sıfatlar konusundaki görüşleri ele alınırken, temel kaynak olarak bizzat onun eserleri kullanılmıştır. Örneğin; Mu'tezile'nin kelâm anlayışını ortaya koyan "el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl"ın 2. ve 5. cildi ile, mezhebin beş temel ilkesinin anlatıldığı "Şerhu'l-Usûli'l-Hamse" gibi eserlerden istifade edilmiştir.

Kitabın birinci bölümü, 4 ana başlıktan müteşekkildir. Birinci kısım olan "Zât Kavramı ve Mâhiyeti" başlığı altında; zât, vücûd, mevcûd ve mâhiyet kavramları hakkında bilgilendirme

¹ Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-İşbilî'dir (ö. 476/1084). İbn Şüreyh, kıraat âlimi olmasının yanı sıra; sarf, nahiv, hadis ve fıkah alanlarında da saygın ve bilgin bir kimsedir.

yapılmıştır. Bu kavramların, ontolojik olarak Allah'ın varlığı için kullanılabilirliğinden bahsedilmiştir.

İlk bölümün 2. ve 3. kısımları olan “*Sıfat Kavramı ve Mâhiyeti*” ile “*Zât-Sıfat İlişkisi*” başlıkları altında ise önce sıfat kavramının ne ifade ettiğinden bahsedilmiş, daha sonra Kâdî Abdülcebbar ve Mu'tezilî kelâmcıların sıfat anlayışları ele alınmıştır. Buna göre Mu'tezile'nin zât-sıfat ilişkisine dair yaklaşımı, üç grup halinde özetlenebilir. Bunlar; sıfatların nefyedilmesi, onların zât ile özdeşleştirilmesi ve ahvâl olarak kendi başlarına varlıklar olmamalarıdır. Ayrıca, mukayeseye imkân tanınabilmesi için Ehl-i Sünnet'in de zât-sıfat anlayışına kısaca değinilmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre sıfatlar, ezeli ve mücerred olarak zât üzerine zâiddirler. Sıfatlar, zâtın ne kendisidir ne de ondan müstakil hâldedirler (s. 30).

Birinci bölümün son kısmı olan “*Sıfatların Tasnifi*” başlığı altında ise, Kâdî Abdülcebbar'ın ilâhî sıfatları nasıl taksim ettiği anlatılmıştır. Ona göre ilâhî sıfatlar; zâtî (subûtî), selbî ve fiilî olmak üzere üçe ayrılır. Zâtî sıfatlar, Kâdî Abdülcebbar'ın deyimiyle; “Allah'ın zâtına bakan sıfatları”dır (s. 42). Bu sıfatlar, Allah'ın zâtına mahsus olup O'nun ezeli ve ebedî sıfatlarıdır. Bunlar; kâdir (güç sahibi), âlim (bilen), hayy (hayat sahibi), mevcûd (var olan), semî' (işiten), basîr (gören) ve müdrik (idrak eden)'dir. Selbî sıfatlar, Allah'ın zâtını nitelemesi mümkün olmayan vasıfların nefyini ifade ederler. Bu sıfatlar; ganî olma (muhtaç olmama), cisim olmama, araz olmama, vâhid (ikincisi bulunmama) ve ru'yetullah'ın (Allah'ın görülmesi) imkansızlığıdır. Fiilî sıfatlar ise, insanlarda organlar ve duyular vasıtasıyla gerçekleştirilen her türlü fiilin Allah'a mecâzî olarak nispet edilmesidir. Allah, zâtına mahsus zâtî ve fiilî sıfatların zıtlarıyla nitelenemezken, diğer fiilî sıfatların zıtlarıyla nitelenebilir. Örneğin; Allah hem muhyî (dirilten) iken hem de mümît (öldüren) olabilmektedir. Yine O, hem rahîm (merhametli) hem de müntakim (intikam alan) sıfatlarıyla vasıflanmıştır. Fiilî sıfatlar dört kısma ayrılmıştır. Bunlar; mürîd (irade sahibi), kârih (hoşlanmayan, istemeyen), mütekellim (konuşan) ve fâil (eylem sahibi)'dir. Fiilî sıfatlar, Allah'ın zâtına mahsus nitelikler olmayıp, sonradan yaratılan muhdes sıfatlardır (s. 62, 63, 66).

Kitabın ikinci bölümü, üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk kısım olan “*Haberî Sıfat Kavramı*” bölümünde önce haberî sıfatın tanımı yapılmış, daha sonra Kâdî Abdülcebbar'ın ve kısmen Ehl-i Sünnet'in haberî sıfatlara olan yaklaşımlarından bahsedilmiştir. Buna göre haberî sıfatlar, naslarda geçen, akıl yürütmek suretiyle idrak edilip anlaşılabilen vech, yed, istivâ, sâk, mecî gibi müteşâbih lafızlardır. Bu lafızlar, Kur'an ve Sünnet'te bir arada ya da ayrı ayrı bulunabilmektedirler. Kâdî Abdülcebbar'a göre haberî sıfatlar, Arapça dilinin hakikat ve mecâz ifade eden yönlerinin bir parçasıdır. Bu sıfatlar, lafızların ifade ettiği zâhirî anlama bakılarak değil, kat'î delillere uygun şekilde te'vil edilerek anlaşılabilir.

İkinci bölümün “*Haberî Sıfatlar Bağlamında Müteşâbih Kavramı*” şeklindeki ikinci kısmında ise, haberî sıfatların müteşâbih kavramı ile ilişkisinden bahsedilmiştir. Bu başlık altında muhkem, müteşâbih ve te’vil kavramlarının ne ifade ettikleri ile kelâm tarihindeki yerleri detaylı şekilde anlatılmıştır. Muhkem ve müteşâbih kelimeleri, Kur’an’daki ayetlerin ya da ayetlerdeki bazı lafızların anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Muhkem; lafız ve mana yönüyle tek anlamı ifade eden lafızlar için kullanılmıştır. Müteşâbih ise; lafız ve mananın birbirinden farklı anlamlara delâlet ettiği ifadelerdir. Bu bağlamda, haberî sıfatlara ilişkin ayetler de müteşâbihtir. Te’vil ise, belli usul ve kaidelerle, müteşâbihâtın yorumlanmasıdır.

Yazar, Ehl-i Sünnet’in müteşâbihe yönelik tutumları bakımından ikiye ayrıldığını belirtmektedir. İlki, selef-i sâlihîn metodudur. Evzâî (ö. 157/774), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), İmâm Şâfiî (ö. 204/819) gibi âlimlerin yanı sıra muhaddislerin ve Selefîyye’nin çoğunluğu, müteşâbihleri te’vil etmeksizin kabul etmişlerdir. Onlara göre müteşâbihlerin te’vilini ancak Allah bilmektedir. Kelâmcılar tarafından bu tutum, tevakkuf şeklinde adlandırılmıştır. İkincisi ise, te’vili benimseyen ulemânın usulüdür. Hasan-ı Basrî’den (ö. 110/728) itibaren mütekaddim bazı âlimler ile birlikte hemen hemen bütün kelâmcılar ve müteahhirûn uleması, müteşâbihlerin belli bir usule göre te’vil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bunların yanı sıra, müteşâbih lafızların te’vil edilmesini doğru bulmayanlar da vardır. Onlara göre müteşâbih lafızların zâhirde ifade ettiği mana, onların gerçek anlamıdır. Bunlar, ilgili lafızları te’vil etmeksizin Allah’a atfetmişlerdir. Allah’ı, iki eli, yüzü, gözleri, vücudu olan şey şeklinde tanımlayarak onu yaratılmışlara benzetmişlerdir. Bunlar, Müşebbihe ve Mücessime mensuplarıdır. Bu kimselerin tutumları ise “teşbih” ve “tecsîm” kavramları ile ifade edilmiştir.

Yazarın belirttiği üzere Mu’tezile’nin müteşâbih meselesine yaklaşımı, te’vil metodudur. Onlara göre müteşâbih lafızlardan kastedilen mana, ancak te’vil edilmeleriyle anlaşılabilir. Te’vilin metodu ise, dinî, aklî ve dil bilim yöntemlerinin kullanılmasıdır. Bunun yanı sıra te’vil, muhkem ayetler doğrultusunda gerçekleşmelidir. Kâdî Abdülcebbar’a göre, Kur’an’dan gerçek manada istifade edebilmek için onun muhkem ve müteşâbihini birbirinden ayırmak gerekir. Müteşâbihi anlamak için önce muhkemi bilmek gerekir. Nitekim müteşâbihin kaynağı muhkemdir; muhkemi bilip anlamadan müteşâbih kavranamaz.

Kâdî Abdülcebbar müteşâbih konusunu ele alırken, Âl-i İmrân Sûresi’nin 7. ayetine vurgu yapmaktadır. Ayetin meâli; “*Sana Kitâb’ı indiren O’dur. Onun bazı ayetleri muhkemdir ki bunlar Kitâb’ın esasıdır. Diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te’vil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Halbuki onun te’vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşenler ise; ‘O’na inandık; Hepsi Rabbimizin katındandır’ derler. Bunu ancak akıl*

sahipleri anlar” şeklindedir. Kâdî Abdülcebbâr, bu ayetin müteşâbih lafızlar için vurgulanan “*Onun te’vilini ancak Allah bilir*” kısmını farklı bir şekilde ele almıştır. Ona göre müfessirler, bu ayeti iki farklı manaya gelecek şekilde tefsir etmişlerdir. Birincisi; bu ayette sadece Allah’ın bilip başkalarının bilemeyeceği kastedilen şeyler, kıyamet günü, hesap vakti, cezanın miktarı gibi mâhiyeti belirsiz şeylerdir. İkincisi ise; “*Onun te’vilini ancak Allah bilir*” kısmından sonra “vav” harfi ile devam eden; “ilimde derinleşmiş olanlar” ibaresinin de ilk kısma eklenmesidir. Buna göre ayetin ilgili kısmı, “*Onun te’vilini ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilirler*” şeklinde anlam kazanır. Her iki durumda da müteşâbihâtın te’vili meşrûiyet kazanmış olur. Kâdî Abdülcebbâr’a göre, müteşâbihlerin anlaşılmasında, Allah’ın abesle iştigali anlamına gelecektir. Nitekim, kullarının iyiliği ve menfaati için onlara hitap eden Allah’ın kelâmının bir kısmı bilinemez olsaydı, kelâmının diğer kısmının da bilinemez olması mümkün hale gelecekti. Böyle bir durumda Allah’ın muradı, kelâmının delâleti de bilinemez bir hal alacaktı. Kullarına, muradını bildirmek için hitap eden hâtip, neden kelâmının anlaşılmasını murad etsin? Öyleyse, ilâhî kelâmın her bir kısmı, idrake ve istidlâle açık halde olmalıdır. Ancak bu şekilde ilâhî muradın marifeti mümkün hale gelecektir.

İkinci bölümün son kısmı olan “*Haberî Sıfatlar*” başlığı altında ise, haberî sıfatların isimleri başlıklar halinde verilerek detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Kâdî Abdülcebbâr’a göre haberî sıfatlar 12 tanedir. Bunlar; *istivâ* (oturmak), *vech* (yüz), *yed* (el), *ayn* (göz), *sâk* (bacak), *yemin* (sağ el), *kabza* (avuçlamak), *cenb* (yan taraf), *kurb/maiyyet* (yakınlık/beraberlik), *ityân/mecî’* (gelmek), *fevk* (yükseklik, fazlalık) ve *nur*’dur (ışık). Kâdî’ya göre bu kelimelerin lafzen ifade ettiği manaları te’vil etmeksizin Allah’a zıfâ etmek, O’nu yaratılmışlara benzetmektir. Allah ise yaratılanların tüm hallerinden münezzehtir. Öyleyse, bu lafızların ifade ettiği başka manalar olmalıdır. Allah’ın, bu müteşâbihlerden ne murâd ettiği de ancak te’vil edilmeleriyle anlaşılabilir.

Eserde belirtildiğine göre Kâdî, bu lafızları tek tek te’vil etmiş ve keyfiyetlerini açıklamıştır. Ona göre *istivâ*, Allah’ın muktedir oluşu; *vech*, O’nun zâtı; *yed*, O’nun nimeti; *ayn*, her şeyin O’nun bilgisi dahilinde oluşu; *sâk*, O’nun kıyamet günündeki dehşeti; *yemin*, O’nun kuvveti; *kabza*, O’nun mülk sahibi oluşudur. Ayrıca *cenb*, Allah’ın zâtı ve O’na itaat; *kurb/maiyyet*, O’nun yardımı ve desteği; *ityân/mecî’*, O’nun emrinin gelmesi; *fevk*, O’nun kudretinin her şeyin üzerinde olması; *nur* ise Allah’ın yarattığı nur ya da O’nun hidayete erdirici, açıklayıcı olmasıdır. Kâdî Abdülcebbâr’a göre müteşâbih lafızların gerçek manaları bu şekildedir. Aksi takdirde, te’vil olmaksızın ilgili ifadeleri zâhirî manalarıyla anlamlandırmak, Allah’ı el, yüz, göz, gitmek, gelmek gibi niteliklerle vasıflandırmak olur. Bu da teşbih ve tecsime giderek Allah’ı yaratılmışlara benzetmek olacaktır. Kâdî Abdülcebbâr’a göre Allah, tüm bu yaratılmış vasıflardan münezzehtir. Eserin “*Haberî Sıfatlar*” bölümü de bu minvalde nihayetlendirildikten sonra “*Sonuç*” kısmına geçilmiş, bu kısımda da konuların kısa bir özeti yapılarak eser sonlandırılmıştır.

Tanrıkulu'nun Kâdî Abdülcebbâr'a göre haberî sıfatlar meselesini ele aldığı bu eser, konu ile ilgili genel bir kanaatin ve bilginin oluşması açısından önem arz etmektedir. Konunun aktarılması bağlamında gerek birincil kaynaklara müracaat edilmesi gerekse tanımlayıcı metodun kullanılması, nitelikli bir okumayı mümkün kılmıştır. Mukayesenin imkânı açısından haberî sıfatlara yönelik Ehl-i Sünnet'in yaklaşımının da aktarılması, konunun daha geniş bir kapsamda anlaşılmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra eserin, uzun uzadıya olmaksızın kısa ve öz bir biçimde kaleme alınması, okurun kitaba ilgisini artırır mahiyettedir. Yine kullanılan dil ile üslubun açık ve anlaşılır oluşu da kitabın okurla olan iletişim bağınu kuvvetlendirmiştir. Ancak, ilgili konuyla alakalı Sünnî ve Mu'tezilî kelâmcıların yanı sıra, farklı ekollerle özdeşleşmiş isimlerin de görüşlerine yer verilmesi, daha da nitelikli bir kıyası mümkün hâle getirebilirdi. Neticede yazarın asıl amacını gerçekleştirmiş olduğu, Kâdî Abdülcebbâr'ın haberî sıfatlara yönelik tutumunu sistematik bir şekilde okuyucuya aktardığı açıkça görülmektedir.